

84-092

W - 35

2647

141

4 Sept 1922

2

W 1/2 1/2 1/2 1/2 1/2

4 1/2 1/2

1922

2011

Վ. Ա. Բ. Բ.
ԵՐԵՎԱՆԻ ԱՐԱՆՑ

190

2.

ԱՆՁՐԷՏ ՏՐ ՄԻԻԱԿ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ
ՄԻՂՐԱՆ Գ. ՄՕԶԵԱՆ

84-092
U-35

Կ. ՊՈԼԻՍ
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Օ. ԱՐՋՈՒՄԱՆ
1922

1923
23 Հունվար
ՅՈՂԱՅԵԱԿ ԳՐԱԳՐԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՆԵՐՍԻՍ ԿՆՅԱՆ
ՍԵՐՈՍԵ ԳՐԱԳՐԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՄԱՍԻՍ ԳՐԱԳՐԱՆՈՒԹՅԱՆ
Վ. Ա. Բ. Բ.

Գրքերի Գրադարան
ԳՈՒԼԻՍ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՎԱՍԿՆԱՆԻ

ՔՐԵՒԵԼԻ ԱՐԱՆՑ

84.092
Ա-35

2.

ԱՆՖՐԵՏ ՏԸ ՄԻՒՍԷ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ
ՄԻՀՐԱՆ Գ. ՄՕՉԵԱՆ

Կ. ԳՈՒԼԻՍ
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Օ. ԱՐՁՈՒՄԱՆ
1922

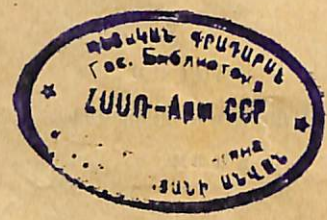
2003

35534 4.4.

ԿԵԱՆՔԻՍ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

ՍՐՏԻՍ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՆ Է

ԱՆՅՐԷՏ ՏԸ ՄԻՒՍԷ

18884-59 2

Ալֆ 5 Միլիոն

ԱԼՖՐԷՏ ՏԸ ՄԻՒՍԷ

ԱԼՖՐԷՏ ՏԸ ՄԻՒՍԷ

ՄԻՒՍԷԻ ՄԱՆԿՈՒԹԻՒՆԸ

1810 Յունվար 7ին, Փարիզ, Նուանէ փողոցը, Օթէլ տը Գլիւնիի մօտ, ծնած է Ալֆրէտ տը Միւսէ, սիրոյ և երիտասարդութեան բանաստեղծը:

Միւսէ սիրուն և վառվռուն տղեկ մըն էր գանգուր մազերով և կապոյտ աչքերով: Իր անհանդարտ բնաւորութեամբը միշտ կը նեղէր մայրը և տանը մէջ շատ անգամ էր բանտարկուէր: Շատ զգայուն էր, ինը տարեկանին մէջ մեծ համակրութիւն մը ցոյց տուաւ իր հօրեղբօր աղջկանը Գլէլիի որ տարիքով իրմէ մեծ էր: Անկէ բնաւ չէր ուզեր բաժնուիլ: Ամէն անգամ որ սիրուն աղջիկը իրենց այցելութեան գար, փոքրիկ Միւսէ ճշմարիտ սիրահարի մը ձեւերը կ'առնէր. բաժանումի ատեն սաստիկ կը ախրէր և օր մը իր տարփուհիին համարձակած էր ըսելու. «Գիտե՛ս, ևս իեզ չի պիտի մոռնամ. քո»

անունդ իմ սրտիս մէջ զմէշիով մը գրուած է» :

Ալֆրէտ կարդալ և գրել սորվեցաւ Քլէրիին հետ կարենալ թղթակցելու համար : Եւ տարիներ վերջ, 1852 Մայիս 27ին, երբ Ֆրանսական ակադէմիան իր ծոցին մէջ կ'առնէր իր ամենէն սիրելի բանաստեղծը, այդօրը շնորհալի Փարիզուհի մը, Տիկին Մուլէն՝ Միւսէի կը ներկայանար զանի շնորհաւորելու համար իբր մին քառասուն ամա հնէն : Այդ սիրուն կինը երբեմնի Քլէրին էր, իր հօրեղբօր աղջիկը որուն համար բանաստեղծը իր սրտի առաջին բաբախումները ունեցած էր :

Միւսէ իր անգրանիկ Բօլ եղբօրը հետ առաջին դասերը առաւ Պուվէն անուն անձէ մը որ տանը մէջ իրենց վրայ դաստիարակ կարգուած էր : Իր ամենէն մեծ հաճոյքն էր «Հագար եւ մէկ գիշերներ» ու ընթերցումը : Ժամերով կը կարդար արեւելեան գեղեցկութիւններով հիւսուած այդ վէպերը և փոքր հասակէն կ'ուզէր ապրիլ սիրոյ և երազի այդ դիւթական աշխարհներուն մէջ : Փոքրիկ Միւսէ իր ջղային տագնապներն ալ ունէր, իր խաղալիքի տուփին մէջէն գնդակներ առնելով՝ հիւրանոցին ապակիներուն կը նետէր և կամ

մկրատով վարագոյրները կը կտրտէր : յետոյ կ'երթար պատուհանին առջեւ նստիլ արեւու ճառագայթի մը մէջ լուրջ և երազուն կերպարանք մը առած :

Ալֆրէտ տը Միւսէ իր եղբօրը հետ ամառուան արձակուրդի ամիսները կ'անցընէր իր ծերունի հօրեղբօրը քով, Գօնեէի դղեակը որ ԺՉ դարուն շինուած էր : Իր մանկութեան ամէնէն քաղցր յիշատակներէն մին եղած է այդ դղեակը՝ իր դարաւոր ծառերովը որուն ստուերին տակ կը սիրէր երգել . . . : Հօրեղբայրը Մարքի տը Միւսէ եօթանասուն տարեկանի մօտ ծերունի մըն էր : այդ հինօրեայ դղեակին մէջ կ'ապրէր իր կընտըր և աղջկանը հետ, ջանադիր եղած միշտ պահելու նախահայրերուն բարի սովորութիւնները : Ետ կը սիրէր իր եղբօրորդին, և անոր համար մասնաւոր սենեակ մը յատկացուցած էր ճոխ կահերով զարդարուած : Միւսէ պառաւ հօրաբոյր մըն ալ ունէր որ կը բնակէր Վանտօմի մէջ, Լուառի վրայ : Մուլեռանդ կին մըն էր, միայնութիւնը սիրող, սիրուն վիշալայի մը մէջ կ'ապրէր, պարտէզներով չրջապատուած : Երեք խոշոր շուներ ունէր որոնք ամէն այցելուի դէմ կը հաջէին : Փոքրիկ Միւսէ անոնցմէ շատ կը վախնար :

Բարի հօրաքոյրը որ Ֆրանսայի հին ազնուականութիւնը կը ներկայացնէր, խենդի պէս կը սիրէր իր եղբորորդին, և անոր համար մեծ երազներ շինած էր: Գրագէտներէն երբէք չէր ախորժեր. բանաստեղծը իրեն համար անպատիւ անձ մըն էր: Եթէ իրեն ըսէին թէ՛ իր պաշտելի փոքրիկ Ալֆրէտը որ մը բանաստեղծ պիտի ըլլայ և սէրը պիտի երգէ, ան կասկածօրէն իր երեք շուներն եղբորորդիին դէմ պիտի հանէր: Աս էր իր միակ թերութիւնը:

Ալֆրէտ տասնընտաս տարեկանին Հանրի Դ. քօլէժը մտաւ և վեցերորդ կարգէն եղաւ: Տասնըեօթ տարեկանին «պսակաւոր»ի արժանի եղաւ շատ փայտն քննութիւններէ վերջ: Գպրոցական հանդէսին մէջ, խուռն բազմութեան մը առջեւ, ճառերու և ծափահարութիւններու մէջտեղ երբ իր փոքրիկ գըլտիսին վրայ խոշոր պսակ մը կը դնէին, ինք լուրջ կերպարանք մը առած կը մտածէր:

Ի՞նչ կ'երազէր արդեօք այդ տասնըեօթը տարեկան շնորհալի պսակաւորը որ Ալֆրէտ տը Միւսէ կը կոչուէր:

Մ Ի Ր Ո Յ Բ Ա Ն Ա Ս Տ Ե Ղ Մ Ը

Ալֆրէտ տը Միւսէ միակ երազ մը ունէր. բանաստեղծ ըլլալ և սէրը երգել: Այդ երազը իրականացաւ. ֆրանսական մատենագրութիւնը հրաշալիօրէն հարստացաւ սիրոյ համար անոր թափած արգունքներովը: Գրական ակունքներու մէջ սկսաւ մտնել որոնց զարգնեղաւ: Ներկայացաւ Վիքթօռ Հիւկոյի որ տակաւին չէր գրած իր *Նօթրը Տաւ սը Բարիս* և *Էրևանիս*: Ճանչցաւ իր ժամանակի ականաւոր գրագէտները, Էմիլ Տէշանը, Ալֆրէտ տը Վինտին, Բրօսէր Մէրիմէն և Սէնթ-Պօլը: Այս վերջինը չէր դադարէր ըսելէ. «Հիմա՛ մեր մէջ սաղաւնդաւոր տղայ մը կայ»: Բրօսէր Շապա Թաւն լրագիրն խմբագիրին էր, պարահանդէսի մը մէջ Բօլ տը Միւսէի ըսած էր, «Ձեր եղբայրը մեծ բանաստեղծ մը պիտի ըլլայ. կը վախնամ որ ակնոր առջեւ Տալիշաներ չեղնեն»:

Միւսէ շատ կանուխէն աշխարհիկ կեանքին մէջ նետուեցաւ. ինքզինքը մեծ փառքերուն առջև գտաւ. սիրոյ ամէնէն չքնաղ և ամէնէն նուրբ բանաստեղծը եղաւ. իր ամբողջ կեանքը երգ մը եղաւ, սիրոյ և երիտասարդութեան նուիրուած: Կեանքիս պատ-

մութիւնը սրտիս պատմութիւնն է, ըսած է ինք: Ամբողջ Միւսէ այս բառերուն մէջ է:

Երկու տարի է որ քօլէժէն ելած էր: Ինքզինքը կեանքի հոսանքին յանձնած էր: Ամէն բան իրեն ծիծաղուն կ'երեւէր, ա՛լ իր ճամբան գծուած, որոշուած էր: Իր մանկութեան նման, իր երիտասարդութիւնն ալ ամենէն սիրուեցաւ և փայփայուեցաւ: Իր ճամբուն վրայ գոհարներ միայն տեսաւ և անոնց փայլէն շլացած, ինքզինքը զուարճութեանց բովին մէջ նետեց: Աշխարհի ամէնէն հաճելի և գեղեցիկ վայրերէն մին ընտրեց երգելու համար երիտասարդութիւնը: Այդ վայրը Պուլըվարտ սր Կանթն (*) էր: Փարիզցին հոն կ'ապրէր, գաւառացին հոն կը վազէր, օտարակը հոն կը գիշերէր: Ինչ որ Պուլըվարտը Կանթը Փարիզի համար էր, նոյնն էր Թօլէտօ փողոցը Նաբօլիի համար և Լա Բիացէթան վենետիկի համար: Հոն էին Փարիզի ամենէն շքեղ ճաշարանները, ամենէն հարուստ ֆաբէները, թատրոնները, խաղարանները: Ամբողջ տիեզերքը հոն էր: Այդ գեղեցիկ Պուլըվարտը միջօրէէն վերջ կ'առնէր իր կենդանութիւնը: Միլիոնատէրները, հարուստ կալուածատէր-

ները, ժառանգութեան տիրացող երիտասարդները, աշխարհի ամէն կողմէ եկող զբօսաշրջիկները, մեծ արուեստագէտները, մամուլի ներկայացուցիչները, կիսաշխարհիկ կիները ամէնքն ալ իրենց մասնաւոր կառքերով հոն կը խուժէին, ճաշելու, երգելու, զուարճանալու համար և այս եռուզեռու մինչեւ արշալոյս կը տեւէր: Պուլըվարին ամէնէն փայլուն և յանկուցիչ հաստատութիւնը Բաժէ սր Բարին էր ուր կը յաճախէր Ալֆրէտ տը Միւսէ: Այս միջավայրին մէջ երիտասարդ բանաստեղծը հարուստ բարեկամի մը հանդիպեցաւ, միակ և ճշմարիտ բարեկամի մը զոր ամբողջ կեանքին մէջ սիրեց: Ալֆրէտ Թաթէ կը կոչուէր ան: Գրագէտներու ընկերութենէն շատ կ'ախորժէր և զանոնք մասնակից կ'ընէր իր զուարճութեանց: Միւսէ այդ բարեկամը շատ կանուխէն կորսնցուց և անոր մահը իր վրայ խորապէս ազդեց: Օր մը երբ աղախինը զինքը կը յանդիմանէր հիւանդ վիճակի մէջ դուրս ելած ըլլալուն համար. «այո՛րքան մի սխրիտ, պատասխանեց անոր, թերեւս վերջինը յոյսայաւ: Թաթէ բարեկամս զիս կը կանչէ և կը կարծեմ թէ ակնոր ֆոյ պիտի երթամ ես»: Իրիկուն մը, Բաժէ սր Բարին տուն վերադարձին, սեղանին վրայ, թուղթերու կոյտին

(*) 1840էն է վերջուլըվարտ տէ գ'իթալիէն կը կոչուի:

մէջ, իր հասցէին ուղղուած նամակ մը գտաւ, բացաւ և կարդաց.

«Պարո՛ն, մանկամարդ Անգլուհի մը որ կը փափախի կարդայ ձեր ֆերթուածները, ուղղակի ձեզի կը դիմէ զանոնք ունենալու համար: Եթէ հաճիք իրեն դրկել քանի մը կտրուներ, շատ երախտագէտ պիտի ըլլայ ձեզի»:

Գիրը շատ ընթեռնելի էր, և հասցէն ալ յստակ գրուած: Երիտասարդ բանաստեղծը այդ տողերէն փայփայուած, գրիչն առաւ և պատասխանեց.

«Օրիորդ, քոյր մանկամարդ անգլուհիները սիրուն կ'ըլլան: Բայց ե՛ս չեմ ուզեր հաւասար թէ՛ ընդհանուր օրէնքի մէջ բացառութիւն մը կը կազմեմ, եւ քանի որ այնքան վստահօրէն ձեր անունը եւ հասցէն ինձի կուտայ, մի զարմանա՛մ եթէ ձեռք խնդրեմ ֆերթուածներու հաստիկը անձամբ ձեզի յանձնելու թոյլտուութիւնը»:

Այցելութեան օրը, Միւսէ հատորիկը թեւին տակ հասցէին դիմեց: Հիւրանոցին մէջ գիտէ՞ր թէ ով ընդունեց զինքը: Դքսուհի տիկին ար Բասթրի որուն պատուակալ օրիորդն էր նամակը գրող Անգլուհին: Ազնուական տիկինը հեզնոտ շրթունքով մը և ծիծաղուն

գէմքով մը «Հիմա՛ ձեզի պիտի ներկայացնեմ օրիորդը, ըսաւ բանաստեղծին, բայց նա՛խ պէտք է զիս նանչնամ...»:

Այդ բարեկամութիւնը Միւսէի կեանքին ամենէն գեղեցիկ դրուագներէն մին եղաւ: Տարիներ ապրեցաւ դքսուհին հրապոյրներուն տակ, անոր ներշնչումին տակ ամենէն աղուոր քերթուածները գրեց, և իր յոյսը առ Աստուած անուն անմահական կտորը նուիրեց անոր զոր այսպէս անակկալօրէն ճանչցած էր:

ԺՕՐԺ ՍԱՆ

1833 տարին Միւսէի համար կը պատրաստէր ճակատագրային հարուած մը: Բանաստեղծին կեանքին մէջ մեծ տագնապ մը պիտի ազդէր անոր տաղանդին վրայ:

Ռըվիւ սէ Տեօ Մօլէ հանդէսը նոյն տարւոյ Օգոստոս 15ի թիւին մէջ կը հրատարակէր Ռօյլան, Միւսէի մէկ գեղեցիկ գործը: Անոր հրատարակումէն քանի մը օր վերջ, հանդէսին բոլոր այխատակիցները ճաշասեղանի մը շուրջը բոլորուած էին, բազում այնպէս բերաւ որ Միւսէ գտնուեցաւ այնպիսի տիկնոջ մը քով որ իր կեանքին վրայ մեծ ազդեցու-

Թիւն մը ի գործ պիտի դնէր: Ժորժ Սանն(*) էր ան:

Այս հանդիպումէն առաջ, երբ Սէնթ Պէով փափաքած էր ներկայացնել նորատի բանաստեղծը նշանաւոր տիկնոջ, այս վերջինը իր պատասխանը տուած էր. «Ձեւ ուզեր որ ինծի բերե՛ք Այժրէս Տը Միւսէն. յուրջ յե՛ ան: Մեր նկարագիրները իրարու չը պիտի յարմարին»: Եւ ահա՛ դիպումը գիրենք իրարու դէմ կը հանէր, և ասկէ պիտի ծագէր այն տուճիչ որ բանաստեղծին կեանքը բոլորովին պիտի յեղաշրջէր:

Ժորժ Սան Միւսէի մէջ կը գտնէ վեհանձնութիւն մը, մաքրութիւն մը, գորով մը և ասոնք կը բաւեն զինքը գինովցնելու... ամէն օր անոր աւելի կը կապուի և բարեկամութիւնը զինքը կ'առնէ կը նեղէ սիրոյ ցանցին մէջ: Երկուքն ալ իրարմէ անբաժան են: Միտսին կը թողուն Փարիզը և կը ճամբորդեն Իտալիա: 1833ի ձմեռը կ'այցելեն ձենովա, Ֆլորանս, Պօլօներ քաղաքները, և կուգան հաստատուիլ Վենետիկի մէջ: Տօժերու

(*) Պարսնուհի Տիւտըզան, գրական աշխարհի մէջ Ծանօթ ժորժ Սան անունով: Նշանաւոր Ֆրանսացի գրագիտուհի, ծնած 1804ին Փարիզի մէջ և մեռած 1837ին Էնարի մէջ, Նօհանի դուստր:

քաղաքը կը հիւրընկալէ երկու սիրահարները և անոնց տրամադրութեան տակ կը դնէ իր կօնսօյները, թանգարանները, թատրոնները և խաղարանները: Իր կեանքին ամէնէն աղուոր դրուագը տխուր վախճան մը կ'ունենայ, կը հիւանդանայ, սաստիկ տենդ մը զառանցանքներով և ջղային տագնապներով կը նեղէ զինքը. ահուելի գիշերներ կ'անցնէ: Գրեթէ տասնըութ օր, Ժորժ Սան սնարին քովէն չի բաժնուիր և հիանալիօրէն կը խնամէ զանիկա: Այդ միջոցին ազատութիւն գտնելով՝ կը համակրի Միւսէն գարմանող բժիշկին որ Բիէթրօ Բաճէլլօ կը կոչուէր: Բանաստեղծը երկուքին մտերմութիւնը տեսնելով կ'սկսի տառապիլ իր նախանձէն և ապաքինումէն վերջ՝ իր նշանաւոր տարփուհին հետ այնպիսի գժտութիւններ կ'ունենայ որ կ'ըստիպուի անկէ բաժնուիլ: Իր կեանքին այս տխուր դրուագը ինք պատմած է Դարուս զարակին մէկ խոստովանակիւն մէջ, որուն ընթերցումը Ժորժ Սանի աչքերէն արցունքներ խլած է: Բանաստեղծը 1894 Ապրիլ 10ին, առանձինն Փարիզ կը վերադառնայ. ֆիզիքապէս տկարացած և ջղային տագնապներու ենթարկուած:

Իր այս հոգեկան վիճակը այսպէս նկարագրած է 1839ին:

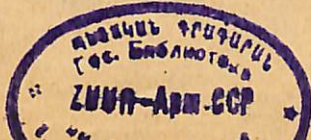
«... Ինծի այնպէս կ'երեւեր թէ՛ բոլոր
 մտածումներս յորցած տերեւներու պէս
 կ'իյնային, եւ հոգիս կը համակուէր ան-
 ծաւօթ, եւ ահռելիօրէն ժխուր զգացումով
 մը: Երբ տեսայ որ ուժարափ եղած եմ,
 աչ անկարող կոուելու, իրեւ յուսահաս
 մը ինկզիմս վիշտի յանձնեցի: Բանսարկ-
 ուեցայ սեւեակիս մէջ. չորս ամիս հո՛ն
 մնացի անդադար լալով. սովորութիւննե-
 ռէս հրաժարեցայ: Ճանչցայ եւ սիրեցի
 մեղամաղանսութիւնը: Ինծի համար անց-
 եալէն բան մը գոյութիւն չունէր: Հիւ
 պատկեր մը, հարիւր անգամ կրկնուած
 ետք մը, բարեկամի մը հետ խօսակցութիւնը,
 աչ եւս իրենց սովորական հրապոյրը չու-
 նէին ինծի համար: Այն ասեւն հասկցայ թէ՛
 ինչ է փորձառութիւնը. եւ տեսայ որ վիշ-
 տը մեզի ճշմարտութիւնը կը սորվեցնէ...
 երկար ասեւն երագած էի, հիմա՛ սկսայ
 մտածել... »:

Հետզհետէ բանաստեղծը կը հանդարտի.
 և երկար հիւանդութենէ ապաքինողի մը վի-
 ճակը կ'ունենայ. Արցունքները կը դադարին,
 կ'զգայ վիշտին աստիճանաբար թմրելը և այդ
 թմրութեան տակ ինքզինքը շատ ընկճուած
 կ'զգայ. «այն ցարը որ կը թմրի, ըսած է,

հեշտանքի մը կը նմանի, մեզի եկող եր-
 ցանկութեան պէս»:

Միւսէ իր շուրջը ամէն բան ոչնչացած կը
 տեսնէ. ամէն բանէ լքուած՝ կը գտնէ ինք-
 զինքը և այդ միջոցին իր թատերական գլուխ
 գործոցը կը գրէ: «Պէտք չէ կատակել սիրող
 հետ»:

Միւսէի մեկնումէն վերջ, Ժորժ Սան ինք-
 զինքը ահռելիօրէն առանձին կ'զգայ. իր վճիռը
 զոր տուած էր բանաստեղծին «այ չեմ սի-
 րեր անց» վերջնական չէր եղած: Կեանքը
 իրեն միօրինակ և ձանձրացուցիչ կ'երեւի.
 Կ'սկսի գորովսի նամակներ ղրկել Փարիզ
 որոնց մէջ կը պատկերացնէ իր հոգեկան վի-
 ճակը. «Ես տառապելու պէտք ունիմ մէկու
 մը համար». այս խօսքը կը բաւէր ցոյց
 տալու թէ՛ նշանաւոր գրագիտուհին դեռ
 Միւսէի վրայ կը մտածէր... 1834 Յու-
 նիս 26ին, Ժորժ Սան Փարիզ կը վերադառ-
 նայ, բժիշկն ալ հետը բերելով: Երեք ա-
 միս, Ժորժ Սանի և Միւսէի համար կեանքը
 չարչարանք մը կ'ըլլայ. երկուքն ալ սիրող
 փոթորիկին մէջ կը տարուբերուն. այն ե-
 րազները որոնցմով օրօրուած էին, կ'սկսին
 տերեւաթափի նման իյնալ իրենց շուրջը: Ա-
 նողորմ տառապանքներու և դառն արցունք-

ներու տակ կ'ապրին. եւ կ'զգան թէ այդ կեանքը այսպէս չի կրնար տեւել . . . Միւսէ կ'որոշէ խղել. վերջնական խզումը տարի մը վերջ տեղի կ'ունենայ: Բանաստեղծը իր այս մեծ և ողբալի սէրը երգած է:

«Ո՛յ, ե՛ս չպիտի մեռնիմ առանց գիրք մը շինած ըլլալու իմ վրաս, եւ մանաւանդ իմ վրայ: Ո՛յ, իմ գեղանի խօսեցեալս, դո՛ւ չպիտի երթաս աննշան պառկիչ պսոյ հողի մէջ. ան պիտի գիտնայ թէ՛ զով կ'ընդունի իր ծոցին մէջ: Ապագայ սերունդն անտուն անոց եւ պիտի ներկայանան իբր երկու անմահ սիրահարներ . . . »:

ՏԻԿԻՆ ԺՕՊԷՐ

Իր սիրային եղբերեղութենէն տարի մը վերջ, Մայիսի իրիկուն մը, Ալֆրէտ տը Միւսէ իր թաթէ բարեկամին ըսած էր. «այսօր ե՛ս իմ ձեռքերովս դագաղի մէջ դրի երիտասարդութիւնս». ալ երբեմնի զուարթ բանաստեղծը չէր ան. դպրոցականի մը նման իր կեանքը կանոնաւորել սկսած էր: Թիւյլըրիի պարտէզին շագանակենիներուն տակ երեկոյի պտոյտներէն վերջ, աշխատութեան

սենեակը կ'առանձնանար, թեթեւ ճաշ մը կ'ընէր և լուսեան մէջ, մուսաներէն ներշնչուելով՝ իր ամենէն յանկուցիչ քերթուածները կը գրէր՝ Գիշերները:

Սիրոյ տագնապներէն հազիւ թէ ինքզինքը ազատած էր, և ահա՛ նորէն պիտի իյնար վարդագո՛յն ճանկերուն մէջ: Իր գէմը պիտի ելնէր Փարիզուհիներուն ամենէն սիրունը, Տիկին Ժօպէռ, աւելի հրապուրիչ և խելացի քան գեղեցիկ: Տիկինը տասնըհինգ տարեկանին ամուսնացած էր Պարոն Ժօպէռի հետ, իրմէ տարիքով շատ մեծ ամուսինմը: Այդ ամուսնութիւնը կատարած էր իր կամբէն բոլորովին անկախ պատճառներով, մօրը հնազանդած ըլլալու համար լոկ:

Տիկին Ժօպէռ իր սիրուն ձեւերովը և շատ սրամիտ խօսակցութիւններովը հրապուրեց իր ամուսինին բարեկամներէն իրաւագէտ Պէրիէ որ իր Օժէրվիլի գղեակին սրահները տիկինը տրամադրութեան տակ գրաւ: Բնութեան ծոցին մէջ, պուրակներով ու գետակներով շրջապատուած այդ սիրուն գղեակը փալեցաւ Տիկին Ժօպէռի և Ալֆրէտ տը Միւսէի այցելութիւններովը:

Միւսէ անոր հրապոյրներուն տակ անցուց իր կեանքին գեղեցիկ ժամերը. իր երգերովը,

իր սրամիտ խաղերովը, փայլեցուց ղղեակին երեկոյթները և շամբանիայի փրփրալից շիշերուն առջեւ մոռցաւ իր անցեալի պատրանքները:

«Իմ խենդ կեանքիս մէջ, երբ ձեր մէկ նամակը կարդամ, կը գրէր Տիկին Ժօպէռի, կերպարանքը կ'առնեմ այն մարդուն որ ծխաշունչ մթնոլորտէ մը նետուած, յանկարծ պարտեց մը կը մտնէ եւ վարդերու բոյրով շեցուն օդի հոսանք մը կ'զգայ իր թիւն»:

Երբ որ մը իր սաստիկ տարփանքովը գինոյցած, ուզեց հասկնալ թէ՛ ինչ էր այն զգացումը որ զինքը հզորապէս կը կապէր շնորհալի տիկնոջ, այս վերջինը չքնաղ պատասխան մը տուաւ բանաստեղծին. «Անուն յուներցող զգացում մը»:

ԷՄԷ ՏՍԼԹՕՆ

1837ին, Ալֆրէտ տը Միւսէ քսան և եօթ տարեկան հասակին մէջ էր: Իր ետին անցեալ մը կը թողուր, տխուր յիշատակներով լեցուն: Չէր ուզեր կեանքի ճամբուն վրայ կենալ. ապրել կ'ուզէր և կեանքին բոլոր հաճոյքները լիովին վայելել: Երգեց իր անցեալ

դժբախտութիւնները և շուայտ կեանքի մը մէջ վատնեց ինչ որ ունէր ազնիւ և գեղեցիկ: Տառապանքին մէջ գտաւ իր մխիթարութիւնը, Հունմէտը հասուննաշուն համար ցօղի պէտք ունին, իսկ մարդը ապրելու եւ զգալու համար արցունքի պէտք ունի: Իր այս խօսքերը իր հոգեկան վիճակին պատկերացումն էին:

Միւսէի նոր բարեկամուհին էմէ Տալթօն կը կոչուէր: 1811 Սեպտ. 20ին Համպուրկի մէջ ծնած էր: Հրապուրիչ կին մըն էր, գանգուր մազերով, անմեղունակ աչքերով, չարամիտ շրթունքներով, փոքրիկ քթով մը: Իր քսան և հինգ տարիներու թարմութեանը մէջ կը փայլէր. Բանաստեղծը այդ հրեշտակային էակը Տիկին Ժօպէրի տունը ճանչցաւ: Անոր ներշնչումին տակ գրեց իր ամէնէն գեղեցիկ կտորները, Բաբրիսը, Մառկօն: Այդ հանդիպումէն քանի մը օր վերջ, էմէ Տալթօն բանաստեղծին նուէր կը ղրկէր փոքրիկ քսակ մը, իր փափուկ ձեռներովը հիւսած: Նուէրին կցուած էր տոմս մը այս սիրուն բացատրութեամբ. «Մի ծախսէր առասաբար ինչ որ ես կը պարունակեմ, երբ տունէդ դուրս ելնես: Իմ մէջս ոսկի մը դիր, մէկ օրուան համար կը բարեւալ»:

էթէ ասկէ իրիկունը բան մը մնայ, ադ-
 ֆաւսի մը տուր, քեզի շնորհակալ պիտի ըլ-
 լայ ան, Մուսաներէն պիտի շնորհունիս փո-
 խադարձ հասուցուը:»

Իր կեանքին այս վէպը երկու տարի տե-
 ւեց: Էմէ Տալթօն ու զեց աւելի տեւական
 ընել և ամուսնութեան առաջարկը ներկայա-
 ցուց: Միւսէ ամուրիի կեանքը նախընտրեց
 և գոհացաւ միայն թղթակցելով իր բարե-
 կամուհիին հետ: 1860ին, Էմէ Տալթօն բա-
 նաստեղծին եղբորը Բօլ տը Միւսէի հետ ա-
 մուսնացաւ, և երբ եօթանասուն տարեկան
 եղաւ, իր սիրային նամակներուն հաւաքածոն
 տարաւ յանձնեց Սէնթ-Պէօլի նախկին քար-
 տուղարին:

ԲՕԼԻՆ ԿԱՐՉԻԱ ԵՒ ՌԱՇԷԼ

Միւսէ խելայեղորէն կը սիրէր երգը և ե-
 րածշտութիւնը: Դաշնակի եղանակի մը հա-
 մար բոլոր ժամադրութիւնները կը մոռնար:
 Մալիպրանը(*) լսելու համար թէաթրը իթա-

(*) Մարիա Ֆելիչիա Կարչիա, Ժանօթ Մալիպրան ա-
 նունով. համալաւոր իտալացի Էրգլուհի, ծնած 1808ին
 Թիւրէնի մէջ եւ մեռած 1836ին Մանչեսթըրի մէջ:

լիէնի մէջ վեց ամսուան համար մուտքի տոմ-
 սերը վճարած էր: Ո՛րչափ սաստիկ եղաւ իր
 յուզումը երբ իմացաւ Նշանաւոր երգչուհիին
 մահը Մանչեսթըրի մէջ: Ժամանակ մը վերջ,
 անոր քոյրը, Բօլին Կարչիա բեմ կ'եղնէր: Միւ-
 սէ այդ տասնըվեց տարեկան մանկամարդ-
 աղջկան վրայ միեւնոյն հիացումը ունեցաւ:
 «Առաջին անգամ որ յետցի Բօլին Կարչիան,
 կը գրէր բանաստեղծը, կարծեցի թէ Մա-
 յիպրանի ուրուականն էր որ այժերուս
 կ'երեւէր, այն որ սիրած էր անդրանիկ
 փոյրը, չի պիտի կրնար անտարբեր մնալ
 կրստերին առջեւ: Չայնի միեւնոյն պայ-
 ծառ եւ հնչուն շեշտերն էին որ կուգային
 ազդել հոգիիս վրայ եւ զիս կը թողէին
 այն հեշտայի սպառնորթեան ներքեւ զոր
 ունեցած էի Մալիպրանը յետոյ:»

1839ին, Ռաշէլ՝ Բօմէտի Ֆրանսէզի բեմին
 վրայ առաջին անգամ երեւցաւ, առանց մեծ
 յաջողութեան: Լրագիրները խիստ քննադա-
 տութիւններու ենթարկեցին նորատի դերա-
 սանուհին: Այժրէտ տը Միւսէ անոր տաղան-
 դին վրայ հիացողներէն մին եղաւ և զայն
 պաշտպանեց իր քննադատներուն դէմ:

Այդ ողբերգակ դերասանուհին որ տասը
 տարեկան եղած ատեն Լիօնի փողոցներուն

մէջ երգած էր, թատերական աշխարհին փառքը կազմեց, և Անճէլօ խաղին մէջ թիզպէի դերը այնքան ճարտարօրէն ներկայացուց որ իր աստուածացումը եղաւ: Միւսէ որ սէրը և երիտասարդութիւնը կ'երգէր, չի պիտի կրնար այդպիսի արուեստագէտի մը հրապոյրներէն հեռու մնալ: Ռաչէլի ամենէն սիրելի բարեկամներէն մին եղաւ, անոր ի պատիւ սարքուած հանդէսներուն ներկայ գտնուեցաւ և Մօրմօրանսիի ամառանոցին մէջ, նշանաւոր դերասանուհիին քով ամենէն աւելի սիրուած դէմքն եղաւ:

Բօլին կարչիա և Ռաչէլ երկուքն ալ Միւսէի կեանքին վրայ ազդած են, և բանաստեղծը մեզի այսպէս կը ներկայացնէ իր երկու բարեկամուհիները:

«Երկու մանկամարդ աղջիկներ, միեւնոյն սարիքի մէջ, միեւնոյն հրապոյրներու սակ, քասերական աշխարհը յեղաշրջելու սահմանուած են: Երկուքն ալ երկու սարքեր ճամբաներու մէջ են, միեւնոյն կէտէն մեկնած, միեւնոյն նպատակին համար: Մին պէտք է որ իր շրթունքները բանայ որպէս զի աշխարհ զիմք սիրէ եւ հիւանայ իր վրայ, ծաղիկ ծնած է, երաժշտութիւնը իր բոյրն է: Միւսը պէտք է աշխատի, գործէ, խօսի իր

ստեղծած դերերուն մէջ կիրքերու եւ զգացումներու զակագան երանգները արտայայտելու համար: Երկուքի մէջ աչսաղանդը գոյութիւն ունի: Բօլին կարչիայի համար, այդ աստուածային պարզելը իր կոկորդիսն մէջ է: Ռաչէլի համար, իր այտերուն մէջ է, մոխիրին սակ եղող կայծիկն նման:

ՊԷԼՃԻԵՕՁՕ ԻՇԽԱՆՈՒՂԻՆ

Պէլճիեօզօ իշխանուհին Տիկին Ժօպէրի մտերիմ բարեկամուհիներէն մին էր: Միւսէ երեկոյթի մը մէջ սիրահարուեցաւ այդ ազնուական ձուածու դէմքին որ համակ դալկութիւն էր և Լէոնար տը Վինչիի գծած դէմքերը կը յիշեցնէր: Նշանաւոր տիկինը անցեալ մը ունեցած էր, իր կեանքը վիպական եղած էր: Իտալական անկախութեան դատին պաշտպանութեան համար տարագրելի կեանքը ապրած էր Մատրէն հրապարակին վրայ խեղճուկ սենեակի մը մէջ: Ճարտար ձիւոր մըն էր, յանդուգն որսորդ մը և կարող գրագէտ մը: Բազմաթիւ հատորներ գրած և լրագիրներու էջեր լեցուցած էր, Փարիզի մէջ գրական երեկոյթները նշանաւոր քղան: Իր

սրահներուն մէջ բանաստեղծութիւնը, պատմութիւնը, քաղաքականութիւնը և երաժշտութիւնը իրենց փայլուն ներկայացուցիչները ունեցան: Մինեէ, Վիքթոր Բուզէն, Պալլաք, Թիէր, Պէլինի, Լից, Հանրի Հայնէ, Ալֆրէտ տը Միւսէ իշխանուհիին շուրջը փառաւոր պսակ մը կազմեցին:

Այսքան բարձր իմացականութեանց մէջ, օր մը Միւսէ գեղանի իշխանուհիին ու շաղրութիւնը պիտի գրաւէր, որովհետեւ երբ բանաստեղծը հիւանդացաւ, իշխանուհին Տիկին Ժօպէրի ուղղած իր մէկ գողտրիկ նամակին մէջ, իր ցաւը կը յայտնէր անոր առողջութեան մասին վրդովիչ լուրեր ստացած ըլլալուն համար և փափաք կը յայտնէր գալ անձամբ հիւանդը դարմանելու:

1840ին բարեկենդանի զուարճութիւնները յոգնեցուցած էին բանաստեղծը որթորատապի նշաններով անկողին ինկաւ, իր բարեկամուհիները զինքը առանձին չի թողուցին: Տիկին Ժօպէր իրմէ չէր բաժնուեր. ջղային տագնապներուն մէջ անկողինէն կ'ուզէր ելնել. Տիկին Ժօպէր իր կանացի փափուկ ձեռներովը կը հրամայէր պառկիլ: Պէլճիեօզօ իշխանուհին անոր սնարէն չէր բաժնուեր և ամէն կարելի խնամքները կը շտապէր իր սիրելի հե-

ւանդին: Քոյր Մարսըլէն իբր հիւանդապահ բժիշկին բոլոր պատուէրները կը գործադրէր: Երբ Միւսէ ինքզինքը գէշ զգար, իշխանուհին կը քաջալերէր զանի. «Մի՛ վախնար, իմ ներկայութեանս ո՛չ ոք կը մեռնի», կ'ըսէր անոր:

Երբ Միւսէ ապաքինումի շրջանին մէջ մտաւ, Պէլճիեօզօ իշխանուհին Իտալիա մեկնելու որոշումը տուաւ և իր մեկնումէն առաջ բանաստեղծին տրամադրութեան տակ գրաւ ինչ որ ունէր Միլանի մէջ: Բայց բանաստեղծին համար Փարիզը աւելի հրապուրիչ էր քան Լոմպարտիոյ այդ գեղեցիկ քաղաքը: Չը կրցաւ Պուլլփար տը Կանթէն բաժնուիլ: Եւ այս անգամ աւելի յանդուգն կ'երպով նետուեցաւ աշխարհիկ կեանքի զուարճութեանց մէջ: Ուղեց մէկ անգամէն վայելել ամբողջ կեանքը. չի քաղեց, չի ճաշակեց այդ կեանքը. այլ ողկոյզի մը նման փրցուց և ձեռքերուն մէջ ճմլեց . . . :

ՄԻՒՆԷԻ ՎԵՐՁԻՆ ՏԱՐԻՆԵՐԸ

Այժրէտ տը Միւսէ իր անկարգ և շուայտ կեանքը կը շարունակէ մինչև 1845 թուականը : Արբեալի մը նման, տատանումներէ և բաղխումներէ վերջ, թշուառութեան անդունդին կը մօտենայ : Եւ ահա անակնկալօրէն փառքը կ'երեւի և բանաստեղծը ահաւոր անկումէ մը կ'ազատէ :

Տիկին Ալան Տէրրէօ, Բեթերսպուրկի կայսերական թատրոնին մէջ փայլելէ վերջ, Փարիզ կը վերադառնար և Քոմէտի Ֆրանսէզի մէջ Միւսէի թատերախաղերը կ'սկսէր ներկայացընել մեծագոյն յաջողութեամբ : Այսպէս Միւսէ մեծ արուեստագէտի մը շնորհիւ թատրերգակ հեղինակ հռչակուեցաւ : Բանաստեղծը իր ամբողջ կեանքին մէջ երախտագէտ մնաց նշանաւոր դերասանուհիին որ պարիկի մը նման եկած էր զինքը թշուառութեան ձեռքէն խլելու և փոթորկալից կեանք մը հեշտ պայմաններու մէջ դնելու :

Տիկին Ալան Տէրրէօ դերասանուհիի յատուկ իր շնորհալի ձեւերովը, իր հաճելի և սրամիտ խօսակցութիւններովը հրապուրած էր բանաստեղծը : Իբր ճարտար երաժշտուհի, երբ դաշնակին առջև անցնէր և երգէր, Միւսէ

դեռատի աղջկան մը պէս կը շիկնէր և երազներու աշխարհին մէջ կը փոխադրուէր : Կանացի փափուկ ձեռքի մը այս հպումը իր բարերար ազդեցութիւնը ունեցաւ բանաստեղծին կեանքին վրայ և ա'ն զգաց թէ՛ որքան պէտք ունէր այդպիսի պաշտպան գործովի մը, մանաւանդ իր կեանքի վերջին տարիներուն մէջ :

Նշանաւոր դերասանուհիին իր մէկ բարեկամուհիին ուղղած նամակին մէջ այսպէս կը ներկայացնէ Միւսէի հոգեկան վիճակը :

«*Պէտք է որ աշխատի : Ինչո՞ւս աղուոր գաղափարներ ունի : Բայց կեանքի յոգևորթիւններուն սակ իր կուռվը կորսնցնուցած է : Չուզեր աշխատիլ, ներշնչումի վայրկեաններուն կ'սպասէ : Երբ որ իր այժերը արցունքով լեցուի, այն ասեմ կ'երգէ : Կեանքս անոր հետ կ'անցնի, վիշտի եւ ուրախութեան մէջ : «Կը հաւնակերպիմ սուտը ինքն, եւ կը ջանամ վայելել երկրորդը, որչափ որ կարելի է :»*

Բայց բանաստեղծը ինքզինքը չափ յոգնած կ'զգար : Սրտի հիւանդութիւնը աստիճանաբար կը յառաջանար (Altération des valvules de l'aorte), 1856ի ամառը Հավրը անցուց ծովեզերեայ կեանքի մը մէջ կազ-

դուրուելու համար. 1857 Մարտի մէջ ներկայ գտնուեցաւ ակադէմիոյ նիստին, քուէ տարու էմիլ Օժիէի ընտրութեանը համար. Այդ օրը շատ յոգնեցաւ, ինչպէս նաև խորին վիշտ մը զգաց իր թաթէ բարեկամին մահը իմանալով, որուն հետ իր ամբողջ երիտասարդութիւնը անցուցած էր:

Իր եղբայրը Բօլ տը Միւսէ՝ ճամբորդութեան մէջ կը գտնուէր: Առանձին էր, գրեթէ բարեկամներէ հեռացած: Նաբօլէոն իշխանէն Բալէ Ռուայեալի մէջ ճաշի հրաւիրուեցաւ. այն օրը այնքան խօսեցաւ, այնքան զուարճացաւ որ տուն վերադարձին, անկարող զգաց ոտքի վրայ կենայու և անկողին ինկաւ: Բանաստեղծը հանդարտ էր, առանց ջերմի: Մերթ ընդ մերթ նուազումներ կ'ունենար. բայց իր տագնապներուն մէջ լուռ կը կենար: Կը սիրէր մտիկ ընել ընթերցումները և փափաքով կը խօսակցէր իր շուրջը եղողներուն հետ:

1857 Ապրիլ 29ին, ընդհանուր վիճակին մէջ բարւոքում մը տեմնուեցաւ: Բայց յաջորդ օրը, 30ին, բժշկական խորհրդակցութիւն մը տեղի ունեցաւ: Ծնորհիւ դեղերուն, հիւանդը ինքզինքը աւելի լաւ զգաց: «Ինչ անուշ բան է հանգստութիւնը. կ'ըսէր, անի-

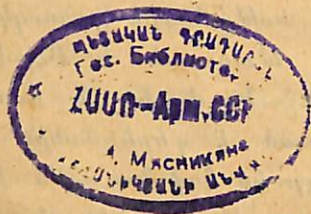
րաւ եւեթ, երբ կը վախճանի մահէն: Անիկա հանգստութեան ամէնէն բարձր արտայայտութիւնն է»: Յետոյ ճամբորդութեան ծրագիրներ պատրաստեց, իր գործերուն վրայ խօսեցաւ, իր անցեալ յիշատակները երեւան հանեց: Եւ երբ այսպէս հանդարտօրէն կը խօսէր իրերուն և անձերուն վրայ, կէս գիշերէն վերջ ժամը մէկին միջոցները, յանկարծ անկողինին մէջէն վեր ցատկեց. աջ ձեռքը սրտին տարաւ իբր թէ հոն տարօրինակ բան մը զգացած ըլլար: Դէմքը նոյն վայրկեանին զարմացումի և ապշացումի տարօրինակ երեւոյթ մը առաւ. աչքերը խոշորցան. նշան ըրաւ թէ՛ այլեւս չէր տառապեր և գլուխը բարձին վրայ դնելով՝ մրմնջեց. «Պէտք է ֆնանաւ. . . հիմա՛ պիտի ֆնանաւ. . .» Մեռած էր:

Քանի մը օր վերջ, բանաստեղծը կը թաղէին խոնաւ և ցուրտ օդով մը: Մեռելական թափորը քսան և եօթը հօգիէ կը բաղկանար:

Բանաստեղծը թաղուած է Բէր-Լաշէզի գերեզմանոցին մէջ: Իր փափաքին համեմատ ուռենի մը տնկուած է գերեզմանին վրայ: Ուռենիին ճիւղերը կը հովանաւորեն իր կի. սարձանը, որուն պատուանդանին վրայ բանաստեղծին այս տողերը գրուած են.

«Սիրելի բարեկամներս երբոր մեռնիմ,
գերեզմանիս վրայ ուռենի մը սնկեցե՛ք:
Ես կը սիրեմ անոր արձաւուաշի սերեւ-
ները. ինձի քաղցր եւ սիրելի է անոր դաշ-
կութիւնը, այն հողին ուր պիտի հանգչիմ,
անոր շուքը թեթեւ պիտի ըլլայ:»

Եւ երբէք իր գերեզմանը լքուած չէ՛, իր
քերթուածներուն սիրահար կիներ, իր տա-
ղանդին վրայ հիացող բանաստեղծներ առանց
ծաղիկի և պսակի չեն թողուր զայն:

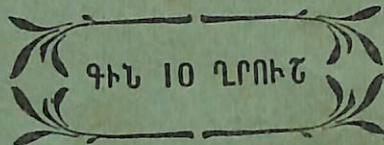
✓

ՄԱՄՈՒԼԻ ՏԱԿ

Է.

ԷՏԻՍԸՆ

(32 էջ. գին 10 դահեկան)

2647

12013

